

СУРХОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ НИКОҲ ТҶҲИ БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.040>

Дўстназарова Мавжуда Эламоновна,
Термиз давлат университети ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада жанубий Ўзбекистон аҳолисининг тўй маросимлари ва никоҳ тўйи билан боғлиқ урф-одатлари ёритилган. Шунингдек, мақолада Сурхон воҳаси никоҳ тўйларидаги ҳар хил удумларнинг аҳоли яшаи жойи ва шароитига қараб турлича бўлганлиги ҳам таҳлил этилган.

Калит сўзлар: унаштириш маросими, қалин бериш, туй сепи, фотиҳа тўйи, келин салом, куёв чақирди, чимилдиқ ечиш.

ОБЫЧАИ И ЦЕРЕМОНИИ ЖИТЕЛЕЙ СУРХАНСКОГО ОАЗИСА, СВЯЗАННЫЕ С БРАКОСОЧЕТАНИЕМ

Дустназарова Мавжуда Эламоновна,
преподаватель Термезского государственного университета

Аннотация. В данной статье описаны свадебные обряды и обычаи народов южного Узбекистана. Также в статье анализируется тот факт, что свадебные обряды бракосочетания Сурханского оазиса различались в зависимости от места проживания и условий жизни населения.

Ключевые слова: обручение, калым, свадебное приданое, помолвка, приветствие невесты, приглашение жениха в гости в дом родителей, снятие полога.

CUSTOMS AND CEREMONIES OF THE RESIDENTS OF THE SURKHAN OASIS RELATED TO MARRIAGE

Dustnazarova Mavzhuda Ilamonovna,
Teacher of Termez State University

Abstract. This article describes the wedding ceremonies and customs of the peoples of southern Uzbekistan. The article also analyzes the fact that the wedding ceremonies of the Surkhan oasis differed depending on the place of residence and living conditions of the population.

Keywords: betrothal, kalym, wedding dowry, betrothal, greeting the bride, inviting the groom to visit his parents' house, removing the canopy.

Кириш. Жаҳон мамлакатларининг маданий тараққиётида номоддий маданий мероснинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга. Чунончи, Ўзбекистон жанубидаги Сурхон воҳаси ўзига хос тарихий-этнографик минтақа

бўлиб, унда номоддий маданиятнинг ноёб намуналари – тўй маросимлари ва никоҳ тўйи билан боғлиқ урф-одатлар сақланиб қолган.

Халқимизда бахтли онларни оила, қариндош-уруғ, маҳалла, яқин инсонлар даврасида “тўй” бериб нишонлаш қадим замонлардан қолган урф-одатдир. Шу билан бирга “тўй” этноснинг маданияти, урф-одати, қариндош уруғчилик ва қўшничилик муносабати, менталитети, диний қарашлари ва тасаввурлари, анъанавий маросимларини ўзида мужассам этган воқелиқдир.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, бугунги кунда аксарият юртдошларимиз ушбу маросимни исломий урф-одатлар, ўзбекона камтарлик ва андиша, оиланинг реал иқтисодий ҳолати ва бозор иқтисодиётига мос равишда нишонлаш ўрнига, маҳалла, қўни-қўшни, қон-қариндош қаршисида “ҳеч кимдан кам бўлмаган” (керак бўлса ортиғи билан, лекин асло кам эмас) қабилда нишонлашга тобора кўникиб бораётганлари ачинарли ҳақиқатдир. Бу трансформация сабабларини аниқлаш ва таҳлил этиш бугунги кунда долзарб масалалардан бирига айланди.

Тадқиқот методологияси. Мақола тарихий таҳлил, қиёсий таққослаш, хронологик кетма-кетлик тамойилларига таяниб, Сурхон воҳасидаги тўй маросимлари ва никоҳ тўйи билан боғлиқ урф-одатлар таҳлилий маълумотлар асосида ёритилди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Мақола учун бирламчи маълумотларни Сурхондарё вилоят давлат архивининг 96-фонди материаллари, шунингдек, этнографик дала тадқиқотлари орқали олинган дала ёзувлари ташкил этиб, улардан никоҳ тўйларидаги ҳар хил удумлар ва маросимлар билан боғлиқ маълумотларни олиш мумкин. Шунингдек, сўнгги йилларда чоп этилган С.Турсунов, Н.Турсунов, Т.Пардаев, М.Файзуллаеваларнинг тадқиқотларида ҳам Сурхон воҳаси аҳолисининг тўй маросимлари ва никоҳ тўйлари тўғрисидаги маълумотлар берилган.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакатимизнинг бошқа ҳудудлари сингари Сурхон воҳасида ҳам аксарият ҳолларда оилада қиз бола туғилганида чилла ўтиши билан бошқа оилалардан қизча катта бўлганида уни ўз ўғлига олиб бермоқчи бўлганлар ва уни унаштиришган. Сурхон воҳасининг Хатак, Хўжанқон, Бедак, Тангидевон, Ёриқсой қишлоқларида қулоқтишлар, бешиккертти деган тушунчалар йўқ. Унинг ўрнига, бешик тўйида унаштирилди, деб айтишади. Унаштириш учун тўққиз тандир нон ва бир дона кулча, тўққиз патир ва бир дона патир кулча, тўққиз қатлама ва бир дона қатлама кулча, тўққиз қатпатир ва бир дона қатпатир кулчаси, жами 40 та нон зарур бўлади. Шундан тўрттаси кулчадир. Ризқи бутун бўлсин деб ноннинг сони қирқта қилинади. Негаки, қадимда буғдойнинг ўзидан қирқ турдаги таом тайёрланган.

Нондаги тўққиз сони ота-онаси, кулча эса, болачаси ҳисобланган. Айрим бой кишилар қатпатирга сариеғ, имконияти етмаганлар оқ мой суртишади. Унаштириш маросимида меҳмонлар овқатланиб бўлгач, улар орасидан ёши улуғ ва обрўли киши бисмиллоҳи раҳмони раҳийм деб, бирин-кетин аввал иккита тандир нон, кейин иккита патир нон, сўнг иккита қатпатир, охирида иккита қатламани битта қилиб синдиради. Иккита нонни бирданига синдириш осон эмас. Лекин шундай қилинмаса унаштириш маросими ўтган деб ҳисобланмайди. Нон синдирилганидан сўнг «ёшларнинг бахтини берсин», деб дуо қилади. Шу билан йигит ва қиз унаштирилган ҳисобланади. Унаштирилган йигит ва қиз патияхонда дейилади [1]. Ҳозир бўлганлар синдирилган нонни ейдилар, қолганини рўмолга тугиб уйга олиб кетадилар.

Нон синдирилган пайти икки томоннинг келишуви содир бўлади. Буни карда дейилиб, унда куёв томонидан нечта мол, қўй, эчки, пахталик, ун ва шу каби нарсалар, яъни қалин бериши аниқлаб олинади. Қудалар қалин ҳақида сўз очмаганлар. Шу боис қалин масаласини келин ва куёвнинг амакилари ёки тоғалари ҳал этишади. Агар қалин масаласида келишувга эришилмаса, кейинги учрашувда келин-куёвнинг бошқа амакилари ёки тоғалари иштирок этишади. Иккинчи марта ҳам келиша олишмаса, эл оқсоқоллари ёки сўзи ўтадиган қариндошлари ўртага тушиб икки томонни келиштиради. Қалин масаласи ҳам ҳар икки томонни қониқтирадиган қилиб белгиланади [2].

Қалин миқдори қизнинг ёши, ижтимоий ҳолати ёки даврига қараб ўзгариб турган. Масалан 1925 йилда Панжоб қишлоғида қалин миқдори 2000 танга, 72 пуд буғдой, 12 эчки, айрим ҳолларда 10000 танганинг ўзи бўлган [3]. 1928 йилда бу миқдор Шержонда 6 бош қўй, 6 та эчки, 2 ботмон ун, 35 фунт қуйрук, 5 пуд гуруч ва 40 метр сурпни, Хўжанқонда 2 тўп ипак, 6 дона рўмол, 25 метр сурп, 5 тўп олача, 15 бош эчки, 1 бош буқа, 1 бош эшак, 2 ботмон буғдой ва 75 сўм пулни, Хатақда 450 сўм пул ва 1 та эшакни, Тўғузда 1 бош от ва 4 ботмон буғдойни, Шўробда 100 бош қўй, 17 та чопон ва 1 отни ташкил этган [4]. Кўхитангга қўшни бўлган Бойсуннинг Паданг қишлоғида 300 сўм пул, 3 пуд гуруч, имконияти етмаганлар 2 бош қўй, 3 бош эчки, 45 аршин сурп, Пасурхида 100 сўм, Қайроқда 36 пуд буғдой ва 200 танга пул, бирон етим қизни боқиб олган кишилар эса қалин сифатида 25 сўм пул, 6 фунт мой, 5 пуд кунжара олишган [5]. Такқослаш учун Сариеғ туманидаги Файзова қишлоғида 1 бош сигир, 1 ботмон гуруч, 10 пуд буғдой ва 60 сўм нақд пул берилган [6].

Худди шу даврда Сайробда қалиннинг ўртача миқдори 55 бош қўй ва эчки, 20 пуд буғдой бўлган. Қалинга матолар олинмаган. Агар куёв мулкисиз бўлса, у одатга кўра, қайнотасининг уйида ишлаб берган.

Қалиннинг берилишига қараб тўй муддати чўзилиб турган [7, С.24].

Қизилолмада олдинга куёвлар ўтин ёрдириб синалган. Қалин миқдори 1 қоп ун, 1 қоп оқ қанд, 8 та қўй, ҳамёнда пул, гуруч, мой ва шунга ўхшаш нарсалар бўлган. Куёв томон келинни олиб кетгунига қадар муайян вақт зарур бўлади. Шароитига қараб, кимдир олти ой, кимдир бир ёки икки йил ичида келинни тушириб олади. Шу давр оралиғида келин томон ҳар ҳайитда сайиллик олиб туради. Агар ёшлар бешикдаёқ унаштириб қўйилган бўлсалар, то 17 ёшга тўлгунига қадар сайиллик юбориб-олиб турилади. Никоҳ тўйига қизнинг ота-онаси ҳам жиддий тайёргарлик кўриб сеп тайёрлайдилар. Хатак ва Қорабоғ қишлоқларида қиз учун тайёрланган сеп тўққиз дейилади. Негаки, у тўққизта турли мато ва тақинчоқлардан иборат бўлади. Унга: келин кийиб юриши учун ўнта оддий, ўнта майда, бешта катта, тўртта ўрта рўмол, шунингдек, адрас, шойи, атлас, чит, сатин ва турли тақинчоқлар – ойна, исирға, билагузук, хапаванд ва бошқалар киради. Сепга солиш учун бозордан олиб келинган мато ва тақинчоқларнинг ҳаммаси кола дейилади. Умуман олганда ота-онанинг қизига берадиган совғаси сеп, кола ва тўққиз каби номлар билан аталади [8].

Сайробда сеп учун 3 дона гилам, 5 та кўрпача, 2 та намат, 2 та рангли пўстак, тўққизта ёстиқ, 2 та бўғжама, 1 та мапрамач, битта сандиқ ва турли идиш-товоклар, 10 та ойна халта, 15 та курта, 10 та рўмол, 1 та шойи пешонабоғ, ипак ва бахмалдан қилинган 4 та аёллар камзули [7, С.24], Қорабоғда эса 4 та гилам, 2 та сандиқ, 10 та гирдихона кўрпа, 10 та ёстиқ берилган.

Шўроб яқинидаги Сариосиё қишлоғи тожикларида совчи ишини битириб кетганидан сўнг фотиҳа тўйи қилинади. Унда тўртта қўй, икки қоп гуруч, сабзи, картошка, 50 тагача қўйлак берилади. Бу ерда кўрпа тикар, ижоб тўй, бет очар (рукишод) маросимлари ўтказилади [9, Б.236].

Тўйдан бир ҳафта олдин Хатми Қуръон ўқитилади. Бунда оиланинг энг яқин аъзолари йиғилишади. Домла хатм тушириб, унинг савобини ўтганларга, шу уйдан умидвор бўлганларга бағишлайди. Шундан кейин тўй бўлиб ўтади. Боғлидара, Бедак, Ёриқсой, Зараутсой, Калапўшқия, Тангидевон, Хатак, Хўжанқон, Чоҳак қишлоқларида никоҳ тўйи душанба куни ўтказилган. Эрталаб соат ўнлар атрофида куёв ўз жўралари билан келиннинг уйига келади. Тўй куни қиз томонга қўй-эчки, мева-чева, ўнта тандир нон, ўнта патир нон, ўнта қатлама ва ўнта қатпатирдан иборат тўй жўнатилади. Ҳар бир турдаги нондан биттаси кулча бўлади. Куёвнинг олдида битта шоулоқ, қалин учун қўйларини олиб келади. Битта қўйнинг шохига рўмол боғланган [10].

Тўй куни никоҳдан олдин келинни жўнатишда вакил ота сўралади. Вакил ота келиннинг тоғаси, акаси ёки амакиси бўлган. Қизнинг ота-

онаси олдиндан вакилини кимга бериш кераклигини айтиб қўйишади. Удумга кўра, икки киши келиннинг олдига келиб вакилингни кимга бердинг деб сўрашади. Келиннинг дугоналари вакилингни ҳали айтма деб туришади. Келин кўпинча тонг отгунига қадар вакилини кимга беришини айтмаган. Тонгга яқин, вакилини кимга беришини айтади. Вакилнинг исмини эшитган кишилар исботи дейилади. Улар муллага қизнинг вакилини кимга берганлигини айтиб гувоҳлик беришади. Вакил шу қиз билан йигитнинг орасида бел ҳисобланади. Агар эр хотинига қарамаса, аёли касал бўлса ёки ажрашиб кетишса ўша вакил қизни олиб кетиши ёки бўлмаса, уларни яраштириши лозим [1, Б. 146-149].

Сўнг келин ва куёвни никоҳлаш учун исириқ тутатилган бошқа хонага олиб кирилади. Никоҳ келиннинг уйида ўқилган. Никоҳда ширин сув, оқ пахта қўйилади. Домла икки киши гувоҳлигида никоҳ ўқийди. Никоҳ охирида уларга ширин сув ичирган.

Қизилолма қишлоғида келин чиқарилаётган пайтда қўлига чақалок бериб, гиламга ўтказилади. Гиламнинг тўрт бурчагидан тўрт йигит кўтариб эшикдан кўчага қадар олиб чиқишади. Илгарилари келинни от ёки эшакка миндириб жўнатишган. Отга келиннинг амакиси, тоғаси, туғишган акаси ёки укаси миндириб борган. 1970-йилларга келганда келинни машинага миндириб жўнатиш бошланди.

Куёв келинни олиб кетаётган вақтда идиш қайтди деган маросим ҳам бўлиб ўтади. Унда куёвга битта тўн, битта белбоғ, битта қўйнинг сон гўшти, куёв томон тўйга олиб келган тандир нондан иккита, патирдан иккита, қатламадан иккита, қатпатирдан иккита, мева-чевалардан эса, бир-бир ҳовуч солиб жўнатилган.

Келинни олиб келган кишини рози қилиш учун унга тўн ва белқарс беришган. Шундан кейин куёв келинни отдан туширади. Келиннинг кўрпа-тўшакларини тушириб олган кишига бир кийимлик мато берилади. Бу маросим таг босди ёки юк бости деб аталади. Келин отдан тушгач келин олдига чиқиш маросими ўтказилган. Келинни энг яқин кишилари тушириб олади. Сўнг уни куёвнинг ота-онаси, опаси, ака-укаси кутиб олади. Куёвнинг онаси келиннинг ота-онасига кийит беради. Боласи ўлган, боласиз ёки ажрашган кишилар келинни тушириб олмайди. Қорабоғда қудалар куёвнинг уйига келишганда ўнг елкасига ун сепишган.

Келин отдан туширилгач, оловдан ўтказиш маросими ўтказилади. Бунинг учун ҳовлининг кириш жойида олов ёқилади. Бедак, Боғлидара, Ёриқсой, Хатак ва Хўжанқон қишлоқларида олов ҳовли эшигининг икки четида ёндирилади. Қайнона келинини икки олов орасидан олиб ўтади. Қорабоғда эса, келин-куёв уч марта оловнинг олдидан айлантриб олинади. Бу маросим ҳар қандай зиён-заҳмат, суқ ва

кинналар, одамларнинг юки оловда ёниб кетсин, уйга тозаланиб кирсин деган мазмунда бажарилган [11].

Оловдан ўтказиш маросими тугаганидан кейин куёв келинни чимилдиққа бошлаб киради. Уйга кириш жойи, яъни бўсағада кўрпа тўшалиб, унинг устига бир кампир кўндалангига ётиб олади. Бу кампир ўлди маросими дейилади. Ҳамма «момо ўлди» деб туради. Келин ва куёв эса, «моможон, турунг, сиз ўлманг, ҳали невараларингизга ҳам қарашасиз», деб момонинг устидан ҳатлаб ўтишади. Момонинг кўлидан ушлаб турғизишади. Момонинг елкасига сарпо ёпилади. Момо келин-куёвга дуо бергач, куёв келинни чимилдиққа олиб кирган.

Қорабоғда чимилдиқ ичида аввал оёқбости, кейин ойна кўрсатар маросими ўтказилади. Хатак, Хўжанқон, Бедак, Тангидевон қишлоқларида эса, ойна кўрсатар ва оёқ бости удумлари бўлмаган. Келин салом ўрнига юз кўримчи маросими ўтказилади. Бунда қайнона ва қайнота келинга кўрмана беришади. Бу туркий халқларга хос қадимий маросим бўлиб, унда келиннинг юзини ёпиб турган рўмолини кичкина ўғил бола чўп билан очади. Бунинг учун болага битта рўмол беришади. Келин-куёвга ширин сув ичирилган [12, Б. 112-115].

Чимилдиқда келин ва куёв ёлғиз қўйилмаган. Эс-хушли, боласи бор янгалардан бири уйнинг бурчагида, келин-куёв эса, чимилдиқ ичида ётишган. Куёвнинг уйида янгалар келиннинг сочига зулфак қўйишган. Бунинг учун аввал қошиқнинг дастасини мойлаб кейин оловга тоблаб қиздиришади. Сўнгра қулоқнинг икки томонидаги сочни пружинка қилиб бурайди. Зулф кажавадек бўлиб қолади.

Келин-куёв тўйдан кейинги қирқ кун давомида чиллада сақланади. Шу муддат ичида чимилдиқ хонаси ёлғиз қолмаслиги керак бўлади. Мабодо иш юзасидан бошқа жойга бормоқчи бўлса уйга бирон кишини, асосан ёш болани қўйиб кетиши лозим. Кичик чилла чикмагунча келин ва куёв кечқурунлари кўчага чикмайди. Боласи ўлганлар, икки никоҳли аёллар ва ажрашганлар ирим қилиниб чимилдиққа киритилмайди.

Тўйдан сўнг келин эрта тонгда ҳовлини супуради. Аммо унга бошқа иш буюришмайди. То янги тушган хонадонга мослашиб кетгунига қадар унга вақт беришади. Агар тўйдан кейинги уч кун ичида келинни уй ишлари билан банд қилишса, бу оиладан дарз кетади, деган фикр бор. Уч кун ўтгач, қайнонаси келинга урчуқда оппоқ ипак беради. Келин аввал ипакни урчуқда йигиради. Шундан кейингина унга иш буюрилади. Чилла вақтида келинлар қора рангли кийимларни тикиши мумкин эмас. Негаки, бахти бузилади деб ҳисоблайдилар.

Тўйдан уч кун ўтгач, куёв чақирди маросими ўтказилади. Қайнота ўз куёвини меҳмондорчиликка чақиради. Куёв ўзининг энг яқин кишилари билан бирга қайнотасининг уйига боради. Куёв чақирдига

дастлаб қайнота куёвнинг олдига биринчи бўлиб ошни қўяди, лекин куёв овқатни олмай туради. Шунда қайнота куёвни кўрманаси учун бир бузоқ сизга дегандан кейингина куёв овқатга қўл узатади. Бу совға мол боши дейилади. Келин ва куёв мол боши деб берилган сигирни мерос деб ҳеч қачон йўқотмайди, сотмайди. Бу сигирнинг боласини ҳам сотмайди. Қайнотаси берган сигирнинг наслини вақти келганда ўзининг боласига ҳам берган [13]. Куёв чақирдига иложи етган кишилар қўй, улоқ ёки қўзи сўйган, куёви ва у билан бирга келганларга тўн ёпади. Аёлларга кийит сарпо берилган.

Чимилдикни ечиш маросими чилла тугаганидан кейин бўлиб ўтади. Айримлар чимилдикни 40 кун, бошқалари эса, 3 ёки олти ойгача сақлашади. Чимилдикни ечиш олдидан бир товоқ ош қилиниб Бибимушкул ўтказилади. Унда куёвнинг онаси, опаси, холаси, аммаси, келиннинг онаси, холаси, опаси, аммаси бўлади. Чимилдикни кўп болали, бир никоҳлик момо ечган. Мазкур маросимда иложи етганлар қўй сўйиб, сарпо улашадилар. Иложи етмаганлар борини дастурхонга қўйиб меҳмон қиладилар [14, С. 153].

Анъанавий тўйлар XX асрнинг 50-60-йилларига келиб аста-секин трансформацияга учрай бошлади. Никоҳ маросимларида келин-куёвларнинг европача кийимларни кийиши, тўйларнинг кечкурунлари «вечер» тарзида ўтказилиши, дастурхонга турли спиртли ичимликларнинг қўйилиши одатий ҳолга айланди. Шу билан бирга, ҳудудга хос бўлмаган одатларнинг кириб келиши кузатилмоқда. Жумладан, тўй кунлари келин-куёвларнинг қабристонларга бориши, паркларда сайр қилиши шулар жумласидандир.

Хулоса. Умуман олганда, Сурхон воҳасининг аҳолиси ҳаётида оилавий маросимлар муҳим ўрин тутган. Бу маросимлар кишининг туғилишидан тортиб то ўлимигача бўлган барча жараёнларни ўз ичига олган. Етти ёшга тўлган ўғилларига суннат тўйларини ўтказиш, балоғат ёшига етганда қизлар учун тўққиз сепларини йиғиш, ўғил болалар учун янги уйлар қуриш удумга айланган. Никоҳ тўйларида бир қатор удумларни амалга оширишган бўлиб, улар аҳолининг яшаш жойи ва шароитига қараб турлича бўлган. Шунингдек, аҳолининг оммавий равишда чўлга кўчирилиши натижасида бу одатлар йўқолиб, ўрнига бошқа усулларга ўтилиши рўй берди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Турсунов С., Пардаев Т., Турсунов А., Тоғаева М. Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларида номоддий маданият тарихи. –Тошкент: Муҳаррир, 2012. – 200 б.

2. Дала ёзувлари, Шеробод тумани, Килкон қишлоғи, 2012 йил.

3. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 96-фонд, 1-рўйхат, 2-иш,

207-варақ.

4. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 96-фонд, 1-рўйхат, 2-иш, 202,205,206-варақлар.

5. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 96-фонд, 1-рўйхат, 2-иш, 206, 210-варақлар.

6. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 96-фонд, 1-рўйхат, 2-иш, 192-варақ.

7. Кисляков Н.А. Сайробские таджики // «Советская этнография». – Москва: Наука, 1965, №2. –17-27 с.

8. Дала ёзувлари, Шеробод тумани, Қизилолма, Хатак ва Қорабоғ қишлоқлари, 2022 йил.

9. Файзуллаева М. Ўзбек миллий таомлари ва тановул маданияти. –Тошкент: Tafakkur avlodi, 2021. – 360 б.

10. Дала ёзувлари, Шеробод тумани, Хатак, Хўжанқон, Тангидевон, Бедак, Килкон қишлоқлари, 2003 йил.

11. Турсунов С. Сурхондарё этнографияси. –Тошкент: Tafakkur, 2020. – 208 б.

12. Турсунов С., Пардаев Т., Қурбонов А., Турсунов Н. Ўзбекистон тарихи ва маданияти—Сурхондарё этнографияси. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006. – 290 с.

13. Турсунов Н. Н., Алламуратов Ш. А. Этническая история горцев южного Узбекистана //Бюллетень науки и практики. – 2020. – Т. 6. – №. 6.

14. Дусназаров М. И., Жумаева Ш. Ч. Теоретические основы понятия семейного воспитания с позиций становления и развития культурной традиции //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2020. – №. 1. – С. 151-154.

15. Турсунов Н. Н., Алламуратов Ш. А. Развитие торговых отношений и ремесел в бекствах Восточной Бухары //Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 3. – С. 348-353.

16. Алламуратов Ш., Джураева У. XIX аср охири–XX аср бошларида шарқий Бухоро бекликларида савдо-сотик ва хунармандчилик муносабатлари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/S. – С. 105-110.